

Recensie van P. van Kampen. (Review of the book *Papieren werkelijkheid*)

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Delikt en Delinkwent

Document version:
Peer reviewed version

Publication date:
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Groenhuijsen, M. S. (2013). Recensie van P. van Kampen. (Review of the book *Papieren werkelijkheid: Het zittingsproces-verbaal in strafzaken (oratie Utrecht)*, P. van Kampen, 2011). *Delikt en Delinkwent*, 43, 605-609.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Delikt en Delinkwent, P. van Kampen, Papieren werkelijkheid. Het zittingsproces-verbaal in strafzaken (oratie Utrecht), Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2011

[Klik hier om het document te openen in een browser venster](#)

Vindplaats:	DD 2013/56	Bijgewerkt tot:	17-09-2013
Auteur:	M.S. Groenhuijsen ^[2]		

P. van Kampen, Papieren werkelijkheid. Het zittingsproces-verbaal in strafzaken (oratie Utrecht), Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2011^[1]

1. Papieren werkelijkheid. Dat klinkt niet best. Wanneer iets op zo'n manier wordt aangeduid, is er doorgaans sprake van een verschil tussen wat er wordt gepretendeerd en datgene wat er werkelijk aan de hand is. Een papieren werkelijkheid geeft aan dat het papier de indruk moet wekken de werkelijkheid op een of andere wijze te representeren, terwijl dat in feite niet het geval is. Zo'n verschil tussen vorm en inhoud is in strafvorderlijke aangelegenheden al snel bedreigend voor een bevredigende waarheidsvinding.
2. Dit is precies het probleem dat in de oratie van Van Kampen aan de orde wordt gesteld. En wel, zoals dat past bij de leeropdracht van de hoogleraar ('Strafrechtspraktijk') en bij haar werkomgeving (het vermaarde Pompe-instituut), vooral vanuit het perspectief van de verdediging. De rede begint en eindigt dan ook in goede Utrechtse traditie met citaten van de advocaat David Simons. Op de eerste pagina wordt direct een centraal punt opgetekend waar het in deze rede om gaat. Simons pleit in de commissie-Ort, die een nieuw Wetboek van Strafvordering voorbereidde, voor een uitvoeriger verslaglegging van het verhoor door de rechter-commissaris. Volgens hem zou niet alleen een zakelijke weergave van de afgelegde verklaring in het proces-verbaal moeten worden opgenomen, maar ook de gestelde vragen en de daarop gegeven antwoorden. Dat zou de controleerbaarheid van het verhoor – en van de schriftelijke neerslag daarvan – bevorderen. Hij kreeg geen meerderheid aan zijn zijde.^[3] Het gevolg is dat de door Simons gelaakte werkwijze nog altijd het grondpatroon vormt van de wijze waarop in onze strafrechtelijke procedure verslag wordt gedaan van wat de verschillende betrokkenen hebben gedaan en gezegd. De oratie is toegesneden op artikel 326 Sv, het proces-verbaal van de zitting, maar veel van de beschouwingen hebben vrijwel gelijke betekenis voor de regelingen van bijvoorbeeld artikel 25 Sv en artikel 172 Sv.^[4] Van Kampen zet een duidelijke toon. De huidige regeling houdt het gevaar in van een verslaglegging die eenzijdig van aard is, onnauwkeurig of anderszins inadequaet (p. 9). Dat leidt haar tot de vraag of die regeling en praktijk anno 2011 nog verdedigbaar zijn, 'in een modern strafproces, waarin de noties van eerlijkheid en tegenspraak centraal behoren te staan'. (p. 11). Zo geformuleerd kan die vraag natuurlijk niet anders dan ontkennend worden beantwoord. Zo'n ontkennend antwoord komt er dan ook. De waarde van deze oratie zit evenwel niet in het ontkennende antwoord op zichzelf, maar in de wijze waarop de auteur haar slotsom bereikt en onderbouwt.
3. Sinds 2005 is het vaste rechtspraak van de Hoge Raad dat het proces-verbaal van de zitting de *enige* kenbron is van hetgeen ter terechtzitting is voorgevallen.^[5] Dit proces-verbaal fungeert als een traditionele cassatietechnische 'papieren muur': 'wat er niet staat, wordt geacht niet te hebben plaatsgevonden'. (p. 11) Dat lijkt een bepaald ouderwetse formalistische visie, zeker als er geen correctiemogelijkheden zijn. En daarmee kom ik direct toe aan een gewichtig onderdeel van de oratie. Van Kampen heeft in feite twee grote bezwaren tegen de vaste jurisprudentie van de Hoge Raad. Het eerste is dat de verslaglegging van verklaringen binnen het voorbereidend onderzoek met méér waarborgen is omgeven dan tijdens het openbare eindonderzoek. Het tweede is dat de inhoud van het proces-verbaal van de zitting te weinig vatbaar is voor serieus debat tussen de verdediging en de overige deelnemers aan het proces.
Dat zijn belangrijke punten van kritiek. Het grote verschil met het vooronderzoek is natuurlijk dat daarin het verslag van de verklaring eerst aan de spreker wordt voorgehouden voordat hem wordt gevraagd die te ondertekenen (artikel 174 Sv). Zelfs bij de politie gebeurt dat standaard.^[6] Als de betrokkene het er niet mee

eens is, volgt in beginsel wijziging van de tekst zodat die in overeenstemming is met wat de informant (verdachte, getuige, deskundige) heeft willen zeggen. Ter zitting bestaat die mogelijkheid niet. Van Kampen zegt daar twee – ogenschijnlijk tegenstrijdige – dingen over. Op p. 8 wordt opgemerkt dat in de zittingszaal ‘de zakelijke weergave van ter zitting afgelegde verklaringen met enige regelmaat onderwerp van discussie zijn tussen de strafrechtadvocatuur en de rechterlijke macht’.^[7] Op p. 16 stelt zij:

“Rechters laten zich zelden tot een discussie verleiden over de inhoud van het proces-verbaal, noch zijn rechters overigens in de regel bereid te motiveren waarom de door de voorzitter en griffier vastgestelde inhoud voor waar moet worden aangenomen, niettegenstaande (...) aanwijzingen voor de onjuistheid of onnauwkeurigheid daarvan.” (p. 16)

Toch is het één zowel als het ander waar. De eerste observatie betreft vooral de zitting in eerste aanleg. Een oplettende advocaat die vreest dat een nuance van de afgelegde verklaring verloren kan gaan, zal informeren hoe de griffier dat relaas voorlopig heeft vastgelegd in zijn aantekeningen. Daarover kan verschil van mening ontstaan, met de bedoelde discussie als gevolg.^[8] De als tweede genoemde constatering gaat vooral over de fase van het hoger beroep. Als de verdediging meent dat aantoonbaar fout is genotuleerd, zal de appelrechter doorgaans weinig trek hebben in een gesprek over wat zich precies in de vorige instantie heeft afgespeeld. En toch ligt daar het springende punt. Wat mij aanspreekt in deze oratie is dat Van Kampen zich richt op echte meningsverschillen tussen de verdediging en – vooral – de rechter. Wat zij dan verlangt, is een genoegzaam antwoord van de rechter. Dat past mijns inziens tegenwoordig helemaal in ons systeem van strafvordering. Als de verdediging enige vorm van verweer voert, dan krijgt zij óf gelijk, óf zij krijgt uitgelegd waarom de rechter dat standpunt niet kan volgen. Als dit het vertrekpunt vormt, dan wordt ook hier een veel ‘elastischer’ gebruik van bepalingen als artikel 326 (en artikel 172 en artikel 25) Sv mogelijk.^[9] Bij bekende verdachten is het dan bijvoorbeeld mogelijk om in de verslaglegging wat meer afstand te nemen tot de precieze woorden die de verdachte tijdens zijn verhoor heeft gebruikt. In een standaard inbraakzaak, om het gemakkelijk te maken: een heterdaadje, wordt de verdachte door de politie verhoord. Hem wordt gevraagd hoe hij aan de gestolen waar is gekomen. Zijn antwoord is: die heb ik gejat. Dan lijkt het mij niet zo bezwaarlijk als in het proces-verbaal van verhoor enkele juridische bewoordingen worden ingebracht, die het proces later vergemakkelijken. Bijvoorbeeld als de opsporingsambtenaar in het relaas opneemt: ‘niemand heeft mij recht of toestemming gegeven die spullen mee te nemen’. Als de verdachte bij voorlezing zegt die passage niet te snappen, kan de politiefunctaris uitleggen: dat betekent dat je het hebt gejat. Dit voorbeeld maakt tevens duidelijk dat bij een kleine verschuiving in omstandigheden veel behoedzamer dient te worden geopereerd. Is er enig verschil van inzicht over de feiten zoals die door de officier van justitie zijn gesteld en door de verdediging worden betwist, dan is er geen ruimte om spontaan juridische terminologie in het proces-verbaal toe te voegen omdat dit een soepele bewijsbeslissing zou kunnen bevorderen.

Een aantrekkelijke kant van de oratie van Van Kampen is dat zij de wetsgeschiedenis van haar onderwerp zorgvuldig uitpluist en weergeeft. Zo is het informatief om te lezen waarom de toenmalige minister Cort van der Linden in 1897 uiteindelijk geen voorstander was van het maken van een stenografisch verslag in alle fasen van het strafproces. Zonder schaamte (neem ik aan) merkte de bewindsman in de Eerste kamer op dat ‘ook bij een stenografisch verslag vergissingen mogelijk blijven’ (p. 18). Later, bij de voorbereiding van het nieuwe Wetboek van Strafvordering, stelden enkele Kamerleden voor om het proces-verbaal van de zitting – althans de daarin opgenomen verklaring van de gehoorde persoon – te laten voorlezen, om op die manier de juistheid van de inhoud ervan te waarborgen (p. 19). Ook dat voorstel, hoewel aansluitend bij de regeling van het voorbereidend onderzoek, haalde het niet. De meerderheid vond het te tijdrovend, terwijl hen geen voorbeelden bekend waren van vonnissen waarbij gebruik was gemaakt van ‘verwongen getuigenverklaringen’. Van Kampen voegt toe:

“De minister bleek van het belang van het opnemen en vervolgens voorlezen van de verklaring van de getuige in diens aanwezigheid evenmin overtuigd. Uitdrukkelijk werd daarbij door de wetgever nog eens herhaald dat het de (getuigen-)verklaring *zelf* was welke voor de rechter het bewijsmiddel vormt en *niet* het (bezwoeren) proces-verbaal, waarin die verklaring werd neergelegd.” (p. 20).

Hier raken we aan een netelige juridische nuance. Het punt komt een aantal malen terug in het betoog (p. 20, 22, 29,

41). De verklaring is het bewijsmiddel, niet de verslaglegging daarvan. Een helder uitgangspunt, maar lang niet altijd gemakkelijk toe te passen, zoals later zal blijken.

De oratie schetst verder een amendement van de befaamde parlementariër Van Rappard, die er – met succes – op stond dat het zittingsproces-verbaal niet alleen door de rechtbank werd vastgesteld, maar door de president en de griffier in gezamenlijkheid.^[10] Daarna volgt een paragraaf die vooral gaat over de relatie tussen de behandeling in eerste aanleg en die in hoger beroep (p. 23-31). Sommige onderdelen daarvan doen nu wat gedateerd aan, omdat in het grootste deel van de behandelde periode nog geen sprake was van het huidige ‘voortbouwend appel’. Maar een belangrijke conclusie van de auteur staat nu nog steeds overeind. Zij signaleert terecht dat een ‘probleem daarbij is dat het zittingsproces-verbaal in de regel tegelijkertijd met de aanvulling van de verkorte uitspraak wordt gemaakt. (...) Het gevaar is (...) niet denkbeeldig dat het zittingsproces-verbaal dan “kloppend” wordt gemaakt met de gebruikte bewijsmiddelen, daar waar het gaat om ter zitting afgelegde verklaringen’ (p. 29). Dat is zo. Van Kampen verbindt daaraan de aanbeveling (‘de boodschap’) aan de strafrechtadvocatuur om vaker aan te dringen op woordelijke weergave van verklaringen, indien dat er toe doet (p. 34). Daar lijkt mij geen speld tussen te krijgen.

4. Hoe kan het nog beter? Daaraan is de laatste inhoudelijke paragraaf gewijd, met als opschrift ‘auditieve registratie’. ‘De tijd van de ganzenveer is voorbij’, aldus Van Kampen (p. 36). In dit licht is de gedachte om het onderzoek ter zitting auditief op te nemen nauwelijks geniaal te noemen en er kunnen zelfs bijna geen praktische bezwaren meer tegen worden ingebracht. Toch meldt Van Kampen dat rechters hiervan in de regel geen voorstander zijn, en geeft zij als pijnlijk voorbeeld waaruit dit blijkt de Puttense moordzaak (p. 37). Ik vind dit redelijk schokkend.^[11] Maar goed, laten we ervan uitgaan dat strafzittingen binnenkort inderdaad op de band worden opgenomen. Dan rijst de vraag wat met die registraties moet gebeuren. Volgens de huidige richtlijnen van het LOVS dienen geluidsopnamen *alleen* ter ondersteuning van de griffier bij het opmaken van het zittingsproces-verbaal en worden dus niet aan het dossier toegevoegd. De Hoge Raad heeft zich hierover nog niet uitgesproken, maar heeft ten aanzien van videobanden van verdachtenverhoren in het vooronderzoek al wel bepaald dat deze voor de verdediging toegankelijk moeten zijn. Van Kampen stelt terecht dat voor een verschil in behandeling tussen beide situaties geen goede reden aanwezig is (p. 38). Dan resteren nog enkele technische kwesties. Als de zitting in eerste aanleg een schorsing heeft gekend, kan – in geval van betwisting van de weergave van een verklaring - worden teruggrepen op de geluidsopname. Hetzelfde geldt voor de fase van het hoger beroep. In cassatie ligt het volgens de auteur net iets moeilijker. ‘Denkbaar is dat het dan mogelijk moet worden om in cassatie te klagen over de “denaturering” van de feitelijk afgelegde verklaring’ (p. 40). Dat lijkt me niet alleen denkbaar, maar geheel passend in de aard van de cassatierechtspraak en aansluitend bij de vaste rechtspraak over de doorbreking van de papieren muur. Blijft over het probleem van de zitting in eerste aanleg die niet wordt geschorst. De auditieve registratie beschouwen als een vervanging van het zittingsproces-verbaal is technisch gezien lastig. Van Kampen stelt hier een terugkeer voor naar het oude systeem, waarin de rol van het proces-verbaal minder groot is. Een systeem dus waarin de ter zitting afgelegde verklaringen slechts voor het bewijs kunnen worden gebruikt door de rechter die deze verklaringen zelf heeft aangehoord, tenzij de eerder afgelegde verklaringen door de procespartijen niet worden betwist: ‘dan gebeurt het vastleggen weer gewoon voor de vorm, en minder voor de inhoud. Het is kiezen of delen’ (p. 41). Dit is voer voor juridische fijnproevers. Net als de eerder vermelde mededeling dat het de *verklaring zelf* is die als bewijsmiddel geldt en *niet* het proces-verbaal waarin deze is vastgelegd (p. 20). Voor mij is dat lood om oud ijzer. Natuurlijk gaat het om de verklaring zelf, maar de vraag is nu juist hoe de juiste inhoud daarvan kan worden gepercipieerd of gereconstrueerd. Daarbij speelt de eigen waarneming van de rechter (vanouds) een rol, en niet te vergeten diens geheugen enige tijd later, evenals de aantekeningen van de griffier en de manier waarop die later worden uitgewerkt. Het is onbetwistbaar dat op al deze punten het gevaar van vervorming bestaat en dat dit risico kan worden beperkt door alle verklaringen op band op te nemen. Van Kampen heeft een mooie, goed gedocumenteerde oratie uitgesproken. De toonzetting is bedachtzaam, academisch. Deze rede bevestigt weer eens dat een echt goede advocaat ook een echt goede hoogleraar kan zijn.

Voetnoten

Voetnoten

- [1] Citeerwijze: 'Boekbespreking' (bespreking van P. van Kampen, *Papieren werkelijkheid*. (oratie Utrecht)), DD 2013, 56.
- [2] *Hoogleraar straf(proces)recht en victimologie aan de Universiteit van Tilburg en redacteur van dit tijdschrift.*
- [3] Terzijde: wat moet die man zich ongelukkig hebben gevoeld in deze commissie, want dit is hem vaak overkomen als hij met ideeën kwam, die vooral het belang van een goede verdediging in strafzaken konden bevorderen. Zie de verslagen in K. Lindenberg, *Van Ort tot ORO. Een verzameling van de werken die hebben geleid tot het Oorspronkelijk Regeringsontwerp van een nieuw Wetboek van Strafvordering (1914)*, Rijksuniversiteit Groningen 2002.
- [4] Misschien zou het nog nuttig zijn geweest om de verschillen in de redactie van de genoemde bepalingen in de oratie aan te stippen, teneinde te bezien in hoeverre de wetgever heeft beoogd voor de opeenvolgende fasen van het geding net een iets ander regiem op te leggen. Maar dit is een kleinigheid in vergelijking met hetgeen volgt.
- [5] HR 22 november 2005, *NJ* 2006, 219. Daarvoor nam de Hoge Raad aan dat niet het proces-verbaal beslissend was, maar datgene wat de rechtbank in haar vonnis vaststelde omtrent de inhoud van de afgelegde verklaringen.
- [6] Volledige weergave van de verklaring van de verdachte zou – blijkens de memorie van toelichting op het conceptwetsvoorstel raadsman en politieverhoor van 11 juli 2013 (par. 5.2) – evenwel nog beter zijn. Hiermee zou worden aangesloten bij de *Salduz*-rechtspraak waarin het EHRM sterk de nadruk heeft gelegd op de betrouwbaarheid en controleerbaarheid van de verklaring van de verdachte.
- [7] En dat gaat echt ergens over: 'Niet zelden leidt die discussie tot een wrakingsverzoek door de verdediging' (p. 9).
- [8] En dan helpt het niet altijd (meer) dat ook artikel 326 Sv bepaalt dat binnen redelijke grenzen de verdediging mag verzoeken dat een verklaring 'woordelijk zal worden opgenomen'.
- [9] Vgl. G. Knigge, 'Een wetboek van elastiek', *DD* 2000, p. 222-232.
- [10] Dogmatisch gezien wel met een welbeschouwd erg opmerkelijke motivering: "Nu moet juist de griffier waken voor het belang van den beklaagde: van zijn nauwkeurige notulering kan afhangen of deze in appel wordt vrijgesproken" (p. 22). Volgens mij hoeft je geen staatsrechtdeskundige te zijn om te zien dat het merkwaardig is om de griffier in te roepen om de procespartijen rechtsbescherming te bieden tegen de rechter.
- [11] Van Kampen is verstandiger. Zij schrijft keurig onderkoeld dat dit 'toch een beetje merkwaardig' is (p. 37).